

Richard Lux

DDR 1953 – Arbetaruppror mot den stalinistiska diktaturen

”En fascistisk provokation” kallades arbetarupproret av partiledningen i DDR, Östtyskland. I väst gjordes det till ett vapen i propagandan kring kalla kriget. Men i både öst och väst fruktade de härskande det som det krossade upproret verkligen innebar: att arbetarklassen gick till aktion för sina intressen och litade till sina egna krafter.

Efter fascismens fall upprättades i Östtyskland en ny statsapparat — uppifrån och stödd av Röda armén. ”Ulbrichtgruppen” kom från Moskva, och det var den som samlade alla trådarna. Det stalinistiska KPD (Kommunistische Partei Deutschlands) var inte ute efter att hjälpa arbetarna till makten. Ulbricht såg till att de spontant upprättade arbetarkommittéerna upplöstes. I stället integrerade man målmedvetet borgerliga ”antifascister” i statsapparaten. De arbetande blev från början ställda utanför allt inflytande vid bildandet av den ”arbetar- och bonderepublik” som utropades 1949

Kris på gång

Den breda arbetarbefolkningen kunde inte identifiera sig med denna stat. Många lämnade också SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands), där andelen industriarbetare 1951 sjönk under 40 procent. I början av femtiotalet kunde man inte se något slut på efterkrigstidens ekonomiska motgångar. Ekonomin knakade under trycket från Sovjetunionens krav på krigsskadestånd, och de byråkratiska metoderna gjorde bara saken värre. I juli 1952 utropade SED starten på ”socialismens planmässiga uppbyggnad”. Med detta menade byråkratin inte ett politiskt stärkande av arbetarklassen utan ett stärkande av statsmakten och utbyggnad av den tunga industrin. Denna påstådda ”socialism” övertygade inte många.

Mars 1953 blev höjdpunkten i ”flykten från republiken”. 59 000 personer valde att ge sig iväg till väst. Även om Stalin dog den 5 mars blev inte repressionen mer uthärdlig. Två arbetare blev till exempel dömda för att ha utsatt Stalin för ”förakt” och dömdes till respektive fyra och sex års tukthus — de hade uttryckt tillfredsställelse med hans död och hopp om bättre förhållanden.

Trycket på arbetarna hade ökat i flera år genom ”tekniskt betingade arbetsnormer” som bestämdes uppifrån, och ackordslön skulle liksom under kapitalismen ge incitament genom individuella förmåner. Gentemot arbetarnas passiva motstånd förde SED kampanjer mot ”jämlikhetsöverdrifter” och ”missuppfattade solidaritetskänslor nedärvda från kapitalismens tid”.

I maj 1953 satte partiledningen igång med ett nytt försök att lösa de ekonomiska problemen på arbetarnas bekostnad. Man varslade om en ”normhöjning” på minst tio procent, vilket innebar höjd arbetstakt med samma lön som tidigare. Oron spred sig och i slutet av maj bröt strejker ut. En kris var i uppsegling i hela Östeuropa vid denna tid, och Moskva rekommenderade alla regeringar att göra eftergifter för att motverka det som var värre.

Efter ett visst uppehåll blev den ”Nya kursen” också proklamerad den 9 juni i Berlin. Stopp för prisstegringar, bättre villkor för medelklassen, försoning med kyrkan, flyktingar som ville återvända hem skulle få tillbaka sin egendom samt partiell amnesti för politiska fångar. Men inte ett ord om produktivitetshöjningen! För arbetarna var detta en provokation.

Byggarbetsplats

15 juni startade en arbetsnedläggelse vid en byggarbetsplats på Stalinallee. Strejkbrytare från FDJ (SED:s ungdomsförbund, Freie Deutsche Jugend) lyckades de strejkande hålla borta, men Volkspolizei (folkpolisen) tvingade fram en återgång till arbetet.

Nästa dag återupptogs strejken igen så fort arbetsdagen började, och 80 arbetare improviserade en demonstration till fackförningshuset. På den enda banderollen stod det: ”Vi kräver sänkta normer”, det vill säga sänkt arbetstakt. Men demonstrationen fick snabbt politisk karaktär: ”Kamrater, slut upp vi vill vara fria människor” ropades det.

Från andra byggarbetsplatser kom hundratals och gick med, och demonstrationståget växte till flera tusen arbetare. De kom till ett låst fackförningshus och drog vidare till regeringsbyggnaden. Där krävde de ”Ner med normerna”, ”Regeringen måste avgå”, ”Fria val” och ville tala med Ulbricht och Grotewohl, men blev avvisade.

Nästa dag gick det ut en maning till generalstrejk. En resolution från de strejkande lästes upp i den västberlinska radiokanalen RIAS. Men stationen, som lydde direkt under de amerikanska ockupationsmyndigheterna, lät inte representanter för de strejkande själva komma till tals och förmedlade heller inget upprop om generalstrejk. Västmakterna ville undvika en upptrappning.

Trots all propaganda föredrog stalinisterna lugn och ordning framför ett proletärt uppror. Ändå fungerade nyheterna från RIAS som en katalysator för rörelsen. Att ”normhöjningen” drogs tillbaka under dagen väckte inte längre något intresse. Nu handlade det om andra saker.

17 juni är 400 000 ute i strejk, varav 100 000 i Östberlin. Folkpolisens kedjor bryts, Volkspolizeis högkvarter Columbushaus ockuperas och sätts senare i brand. SED-funktionärer flyr undan massornas vrede och söker skydd hos den västberlinska polisen.

Sovjetisk stridsvagn i Berlin (Bundesarchiv, CC-BY-SA 3.0)

Uppror och repression

Klockan 9 står sovjetisk militär redan i innerstan. När demonstranterna vid 11-tider har dragit ner den röda fanan från Brandenburger Tor skjuter militären in i folkmassan 25 personer dödas (officiell siffra) och hundratals såras på båda sidor. Partikontor och polisstationer stormas. Vid tolvtiden sätts stridsvagnar in mot de upproriska och klockan ett förklaras Östberlin i undantagstillstånd.

I 272 andra städer rapporteras också om strejker och oroligheter. Tre fjärdedelar av alla städer och landsbygdskommuner förklaras i undantagstillstånd. Politiskt är upproret mest omfattande i arbetarrörelsens traditionella högberg i trakten kring Halle och Bitterfeld. Under ledning av en gemensam strejkkommitté för arbetsplatserna området ockuperades lokal administrationen, folkpolishögkvarteret, Stasibygnaden och fängelset.

Fram på eftermiddagen har militären läget under kontroll. Upproret har slagits ner även om det fortfarande pyr på arbetsplatserna den närmaste tiden, och strejker blossar upp. Under undantagstillståndet, som i Leipzig och Berlin pågår fram till 9 juli, fälldes en lång rad dödsdomar vid ståndrätter, och sammanlagt utdömdes fängelsedomar på mer än 6 000 år.

Bristande perspektiv

Var upproret dömt att misslyckas? Det uppstod spontant. Varken mod eller kampvilja saknades. Det som saknades var konkreta politiska perspektiv och en ledning som kunde förverkliga dem. Socialdemokratin och stalinismen hade förenat sig till det SED, vars politik upproret riktades mot. Med den repression som rådde hade inga andra politiska organisationer för arbetarklassen kunnat utvecklas.

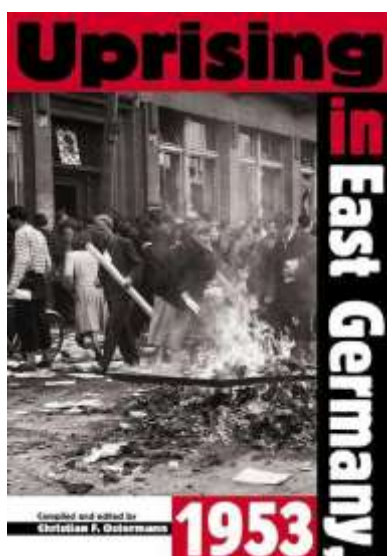
Tyvänn blev inte heller den modiga kampen 17 juni utgångspunkt för någon sådan utveckling. Arbetsdelningen mellan stalinism och socialdemokrati fungerade i fortsättningen — det kalla krigets uppdelning i olika läger hindrade i båda de tyska staterna att det uppstod ett parti som verkligen kunde ge uttryck för arbetarklassens revolutionära intressen. Denna uppgift återstår fortfarande att lösa ett arv från den tidens strider.

Publicerat i den tyska tidskriften *Avanti* juni 2003 samt danska *Socialistisk Information* nr 178 juli 2003. Översättning från danska *Gunvor Karlström*

Lästips

Wolfgang Leonhard: [Revolutionens barn](#) (förf. var en tysk kommunist skolad i Stalins Sovjet, som blev funktionär i DDR, men hoppade av till Jugoslavien 1949). Hans bok *Det nya Sovjet* (1962) innehåller en hel del intressanta uppgifter, bl a att Berijas fall kort efter DDR-upproret förmodligen var betingat av att han efter Stalins död förespråkade en utrikespolitisk avspänning i synnerhet i Tysklandsfrågan, och att han i det syftet t o m skulle ha varit beredd att gå med på Tysklands återförening. Se bokutdraget [Sovjet i omvandling 1952-1956](#), s. 19-20.

För den som vill tränga in djupt i dessa händelser så finns en omfattande dokumentsamling: Christian F. Ostermann, *Uprising in East Germany 1953* (2001).

Förutom kommentarer som sätter in dokumenten i deras historiska sammanhang innehåller boken 95 dokument från sovjetiska och östtyska arkiv, CIA- och KGB-rapporter m m. Det första dokumentet är t ex ett stenografiskt protokoll från samtal som Stalin höll med SED-ledare 1 och 7 april 1952 (dvs över ett år före upproret).¹

Flera av dokumenten, särskilt från början av juli, visar att Beria utsattes för kritik för sin Tysklandslinje.

Dokumenterna visar också att de östtyska kommunistledarna hade mycket större roll i undertryckandet av upproret än man trott tidigare (tidigare hade man antagit att det var sovjetledarna som tagit de avgörande besluten).

---

¹ Samtalen hölls i Moskva. De östtyska ledarna var W Pieck, W Ulbricht och O Grotewohl. Närvarande var även ryssarna Molotov, Malenkov, Bulganin och Semjonov.